

ГЛОБАЛНЕ ДИМЕНЗИЈЕ КРИМИНАЛИТЕТА КОРПОРАЦИЈА И МОГУЋНОСТИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА

Сажетак: Криминалитет корпорација је, крајем XX и почетком XXI века, постао озбиљан међународни криминални феномен. Социјална цена кривичних дела компанија широм света, учињена у беспоштедној борби за профит, у којој се понекад не бирају средства нити „броје жртве“, постала је превисока. О овоме убедљиво сведоче бројни статистички подаци, научна истраживања, закључци међународних конференција и самита, као и чињеница да се широм света оснивају покрети чији је примарни циљ борба против криминалитета правних лица. Чланак је посвећен анализи интернационалне димензије ове криминалне појаве, произашле из глобализације економских, информационах и социјалних токова. Аутор представља податке о феноменологији криминалног деловања појединих корпорација, указујући на чињеницу да је савремено доба изнедрило моћне мултинационалне компаније, које располажу великим финансијским потенцијалом и знатном количином друштвене моћи, а чије се незаконито деловање не може „задржати“ у уским националним границама. Фокус чланка је на представљању и разматрању одредаба међународних докумената о одговорности корпорација за кривична дела, како би се утврдиле могућности међународноправних инструмената у процесу превенције и сузбијања криминалитета правних лица.

Кључне речи: одговорност правних лица за кривична дела, криминалитет корпорација, међународно право

Увод

Бројни међународноправни акти налажу државама потписницама предузимање нормативних мера којима ће увести казненоправну одговорност правних лица (корпорација). Усвајање конвенција које препоручују увођење неких облика казнене одговорности правних лица покренуло је процес доношења законских норми о кривичној одговорности колективитета у бројним европским законодавствима. Чини се да процес увођења одговорности правних лица

* milosevic@fb.bg.ac.rs

за кривичне деликте постепено постаје европски нормативни стандард и један од предуслова за улазак држава које су тренутно ван система ЕУ у њене окви-ре.

Теоријске дилеме о постојању правног и моралног основа за кажњавање колективитета старе су колико и теорије о суштини правног лица као правне и социјалне појаве. Разлог за постојање оштро супротстављених ставова је јасан: кривична одговорност правних лица је институт чије усвајање захтева извесна одступања од класичних кривичноправних доктрина. Основно питање у вези са тим је да ли поменута одступања доводе до неприхватљивог удаљавања од основних принципа кривичног права или се овај институт у крајњој линији може довести у склад са темељним кривичноправним начелима, узимајући у обзир његову криминалополитичку заснованост. (Ђорђевић, 1968: 25).

Ипак, оправданост идеје о кажњавању правних лица за кривична дела може се, вероватно понајбоље, утврдити анализом феноменологије њиховог криминалитета. Посматрајући феноменологију корпорацијског криминалитета, долазимо до закључку о веома високом степену његове друштвене опасности, што потврђују подаци релевантних институција.¹ (Mokhiber, 2007).

Интернационални аспект криминалне активности корпорација је, такође, очигледан. Ратнер (Ratner) истиче да трендови у развоју међународних економских односа указују да корпорације у поређењу са државама имају подједнако или више моћи у односу на појединце. Иако су државне дужне да штите појединце од незаконитог понашања корпорација, пракса показује да државе (посебно неразвијене и оне у развоју) често не показују интерес (или немају потребних капацитета) за спровођењем контроле над делатношћу корпорација јер приоритет дају инвестицијама које им оне доносе а не правима својих грађана. Државе, у одређеним случајевима, чак, помажу корпорацијама које крше људска права, уступајући им своје безбедносне снаге. У појединим екстремним примерима, државе допуштају корпорацијама фактичку контролу над целим регионима. (Ratner, 2001: 461, 462).

Неспорно је, дакле, да су корпорације постале актер који врши тешка кривична дела спроводећи своје пословне интересе, што држава често не може или неће да спречи. (Милошевић, 2012: 33). Као илустрацију, довољно је поменути кривична дела против здравља људи, попут производње и стављања у промет штетних производа или загађивања воде за пиће и животних намирница, противправног вршења медицинских експеримената и испитивања лека, или кривичних дела против животне средине. (Бановић, Милошевић, 2014: 1255, 1256).

¹ Према проценама америчког Федералног истражног бироа (FBI) укупна годишња штета по америчко друштво од разбојништава и тешких крађа износи око 3,8 милијарди долара, што је сума идентична оној која је настала као последица свега неколицине корпоративних превара (конкретно, реч је о познатим случајевима компанија Тусо, Adelphia, Worldcom, Enron). Преваре у области аутомобилских поправки коштају Американце око 40 милијарди долара годишње, манипулације са хартијама од вредности производе штету од око 15 милијарди по години, а у областима штедње и осигурања између 300 и 500 милијарди долара.

Имајући у виду да је наш првенствени циљ осветљавање међународне димензије овог облика криминалног деловања, усредсредимо се на приказ случајева незаконитог деловања правних лица које је имало изражену интернационалну компоненту.

Настанак и феноменологија криминалитета корпорација

Настанак различитих облика удружења са извесним степеном правне самосталности везује се за период античког Рима. Античке асоцијације формиране су у виду универзитета, верских установа и удружења, као и територијалних заједница попут градова. Ипак, прапочеци савремених корпорација, са претежно привредном сврхом, могу се пронаћи у XVII веку. Источноиндијска компанија (The East Indian Company), прво интернационално удружење које је издавало акције и обављало трговачке активности настало је 1602. године на просторима данашње Велике Британије. (Илић, 2007: 10). Хартли (Hartley) бележи да су корпорације из XVII и XVIII века често предузимале противправне активности, као што су трговина људима афро - америчке расе и њихово присиљавање на принудан рад и ропски статус, те да су имале знатног удела у уништавању домородачке америчке културе. Након индустријске револуције и развијања грађанског друштва и тржишне привреде, стекли су се услови за стварање моћних капиталистичких корпорација које су успешно изигравале прописе и биле ван ефективне контроле од стране држава, иако су предузимале бројне криминалне радње - преваре, манипулације са акцијама, експлоатацију радне снаге и организовање радних активности у нехуманом и небезбедном окружењу. Управо због тако изграђеног „реномеа“, британске корпорације биле су омражене у америчким колонијама. Отпор према њима посебно је дошао до изражаја након што су колоније избориле независност од британске круне. (Hartley, 2008: 6, 7; Gray, 1987- 88: 1595).

СТИЦАЊЕ већег степена правне самосталности и слабење строге контроле извршне власти створили су погодно тле за настајање корпоративних злоупотреба. Већ током XIX века у САД долази до првих озбиљних скандала чији су актери привредне организације, док XX век доноси низ тешких кривичних дела великих привредних друштава.

Важан моменат у историјском развоју криминалитета корпорација везан је за 1906. годину, када је покренут судски поступак против Џона Рокфелера (John D. Rockefeller) и корпорације Стандард (Standard Oil) због кршења тзв. Шермановог антимонополског закона (Sherman Antitrust Act²) из 1890. године. Овај Закон забранио је монополско понашање на тржишту свим актерима, прописујући новчане казне за сваки уговор или заверу са циљем ограничавања тржишне размене. Амерички Врховни суд осудио је, 1911. године, корпорацију Стандард због кршења антимонополских прописа.³

² Видети: http://www.civics-online.org/library/formatted/texts/sherman_antitrust.html (сајт посећен: 25. 01. 2011); <http://www.u-s-history.com/pages/h760.html> (сајт посећен: 25. 01. 2014).

³ Standard Oil co. of New Jersey v. United States, 221 U. S. 1 (1911). Текст прецедента доступан на: <http://supreme.justia.com/us/221/1/case.html>. (сајт посећен: 04. 02. 2014).

Услед све тешње економске повезаности нација, привредни криминалитет корпорација је веома брзо задобио и међународну димензију. Пример учешћа корпорација у кршењу људских права и то у спрези са државом и уз међународну димензију налазимо још у Другом светском рату. Овде се радило о најтежим облицима њиховог кршења, међународним кривичним делима. Директори немачких компанија који су сарађивали са нацистичким режимом и учествовале у вршењу ратних злочина, злочина против човечности и злочина против мира нашли су се пред нинбершким судом. У литератури се закључује да се, иако се изрека пресуде односила на кривичну одговорност појединаца из компанија, суд изражавао као да су злочине вршила и сама предузећа. (Ђурђевић, 2003: 724, 725).

У случају САД против Кројха (*United States v. Krauch*) суд третира правно лице као инструмент за извршење кривичног дела и указује на друштвене обавезе предузећа везане за поштовање људских права. (Engle, 2006: 291). И Ратнер (*Ratner*) наводи судску одлуку у случају Фарбен (*I.G.Farben*), апострофирајући део пресуде у коме се јасно каже како је предузеће извршило кривична дела против имовине на територији Пољске, Норвешке, Алзаса и Лорена и Франуске, те да су радње предузећа и његових представника неодвојив део немачке политике у окупираним земљама и представљају кршење тзв. Хашких правила. (*Ratner*, 2001: 477, 478).

Примери великих криминалних афера корпорација са интернационалном димензијом су бројни. Парадигматичан пример корпоративних злоупотреба је случај компаније Нестле (*Nestle*). Швајцарска корпорација производи вештачко млеко за исхрану новорођенчади (тзв. млечне формуле која замењује мајчино млеко), које се пласира и у земљама трећег света. Међународне невладине организације за заштиту деце тврдили су да је пласирање млечне формуле на тржишта сиромашнијих земаља проузроковало озбиљне здравствене проблеме код деце и довело до смрти великог броја новорођених беба. Замерке упућене компанији Нестле односиле су се на агресивну медијску кампању којом су промовисане предности формуле и на свесно занемаривање чињенице да у овим земљама не постоје хигијенски услови за њено безбедно коришћење. Млечна формула се меша са пијаћом водом која је у поменутиим земљама загађена и здравствено неисправна, што је доводило до развијања опасних болести код осетљиве новорођенчади. (*Baby milk action – Briefing paper*, 2014).

Чувена корпоративна криминална афера са међународно димензијом је и она изведена деведесетих година злоупотребом европских трговинских повластица. Превару је организовала и извела јапанска аутомобилска индустрија, користећи повластицу дату Мађарској на основу које су аутомобили произведени у тој земљи могли бити извезени у друге земље Уније без плаћања царине. Јапански произвођач је преместио производњу у Мађарску и извози своје аутомобиле, званично их представљајући као мађарски производ. Захваљујући овој превари, увозници из других земаља ЕУ су бесцаринским увозом преко 58000 возила у периоду од три године (1994-1997) проузроковали губитак у европском буџету у вредности од 32 милиона евра. (Ђурђевић, 2003: 723).

Упечатљив пример криминалног деловања правног лица са интернационалном димензијом десио се у Нигерији. Стране нафтне компаније у Нигерији биле су један од покретача сукоба који је у овој земљи започео деведесетих година управо због тензија између њих и појединих етничких група које су сматрале да су њихови припадници експлоатисани од стране моћних компанија.⁴ Припадници мањинске етничке групе Огони били су принуђивани од стране власти да напусте земљу како би нафтне корпорације могле да експлоатишу њена подземна богатства.

Покрет за заштиту етничких и еколошких права народа Огони (MOSOP), је, 1992. године, започео широку кампању против владе и нафтних компанија, пре свега компаније Шел (Royal Dutch Shell). Маја 1994, дошло је до убиства четири лидера конзервативне фракције MOSOP-а. Тврдећи да траже лица одговорна за смрт ове четворице, представници војних снага започели су са насиљем према припадницима народа Огони. До јуна исте године, сравњено је 30 села, притворено око 60, док је убијено барем 40 људи. Ескалација конфликта проузроковала је око 2.000 смрти цивила, а број интерно расељених лица достигао је 100.000. Јуна 2009. године компанија Шел је пристала на поравнање и на име истог исплатила 15 милиона долара, од чега је износ од 5 милиона долара уплаћен у фонд за унапређење добробити народа Огони. Ово поравнање било је једно од највећих које је нека компанија исплатила по основу навода о учешћу у кршењу људских права. (Милошевић, 34, 35).

Сразмере и социјалне последице криминалитета корпорација настављале су да расту у наредним деценијама. Међународна невладина организација Хјуман рајтс воч (Human rights watch) у својим извештајима наводи примере саучествовања корпорација у тешким кршењима основних људских права, стављајући посебан нагласак на предузећа која тргују есенцијалним робама-гасом, нафтом и електричном енергијом, попут Бритиш петролеума (British petroleum) и Енрона (Enron Power Development Corporation).⁵

Одговорност правних лица за кривична дела у одредбама релевантних међународних докумената

И поред тога што чињеница да правна лица врше криминалне делатности делује неспорно, остаје питање које мере криминалне политике (пре свега који потези законодавца) представљају најадекватнију реакцију. Основна ди-

⁴ Извештај је доступан на:

<http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/nigeria/nigeria0199.pdf> (сајт посећен: 09.05.2010). Видети

и: Извештај Nigeriawatch, доступан на:

<http://www.nigerianmuse.com/nigeriawatch/oputa/OputaVolumeTwo.pdf> (сајт посећен: 10.05.2010);

као и: <http://www.guardian.co.uk/business/2009/jun/30/oil-royaldutchshell> (сајт посећен: 10.05.2010),

<http://www.guardian.co.uk/business/2009/apr/05/shell-saro-wiwa-execution>

(сајт посећен: 10.05.2010),

http://www.mallenbaker.net/csr/page.php?Story_ID=2490 (сајт посећен: 10.05.2010).

⁵ Извештај доступан на: <http://www.hrw.org/legacy/reports/1999/enron/>. (сајт посећен: 25.07.2014).

лема је да ли увести институт одговорности правних лица за кривична дела или се држати традиционалних кривичноправних категорија које познају само индивидуалну и субјективну кривичну одговорност..

Различита нормативна решења у упоредном праву указују на постојање три основна приступа:

- увођење кривичне одговорности правних лица уз санкције прилагођене њиховој природи;
- увођење административне (управноправне) одговорности правних лица за кривична дела;
- санкционисање кривичних деликата само грађанскоправном санкцијом - накнадом штете.

Српски законодавац се определио за усвајање Закона о одговорности правних лица за кривична дела 2008. године (Службени гласник РС, број 97/08). Један од основних мотива за доношење српског ЗОПЛКД свакако је била потреба за хармонизацијом домаћег правног система са међународноправним документима и стандардима који су њима постављени.

У оквиру Савета Европе расправе о одговорности правних лица за кривична дела су започеле још седамдесетих година прошлог века. Најзначајнији документ Савета Европе који позива државе да учине одређене кораке ка увођењу кривичне одговорности корпорација у унутрашње право је *Препорука R (88) 18 о одговорности организација са статусом правних лица за кривична дела учињена у вршењу њихових делатности*, из 1988. године (*Recommendation No. R(88) 18 concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities*). Пре ње, донете су Препорука R (77) 28 и Препорука R (82) 15. Прва се односила на улогу кривичног права у заштити животне средине, а потоња на кривичноправну заштиту потрошача. Препорука R (88) 18 јасно захтева од држава да, осим грађанскоправне, уведу и друге облике правне одговорности корпорација. (Цетинић, 2005: 239).

У оквиру Савета Европе донет је, крајем прошлог и почетком овог века, већи број конвенција које имају директне везе са одговорношћу правних лица. То су: *Конвенција о заштити животне средине кроз кривично право (Convention on the protection of the environment through criminal law, 1998)* *Кривичноправна конвенција о корупцији (Criminal Law Convention on Corruption, 1999)*, *Конвенција о високотехнолошком криминалу (Convention on Cyber-Crime, 2001)*, *Конвенција Савета Европе о борби против трговине људима (Convention on Action against Trafficking in Human Beings, 2005)*, *Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма (Convention on the Prevention of Terrorism, 2005)*, *Конвенција Савета Европе о прању, тражењу, заплени прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма (Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism, 2005)*.⁶ Ипак, ниједна од наведених Конвенција не намеће држа-

⁶ Наша земља је ратификовала ове конвенције следећим законима: Закон о потврђивању Кривичноправне конвенције о корупцији („Службени лист СРЈ - Међународни уговори“, бр. 2/2002 и „Службени лист СЦГ - Међународни уговори“, бр. 18/2005); Закон о потврђивању Конвенције о

вама обавезу увођења кривичне одговорности правних лица. Државе потписнице се могу одлучити за кривичну, грађанску или прекршајну одговорност правних лица.

Кривичноправна конвенција о корупцији и Конвенција о високотехнолошком криминалу не дозвољавају стављање резерве на одредбе о одговорности правних лица за кривична дела. Одговорност правних лица за кривична дела заснива се на актима одговорних лица учињених у име и за рачун предузећа. Члан 18 Кривичноправне конвенције о корупцији предвиђа обавезу државе потписнице да донесе правне и друге мере које ће осигурати кажњавање правних лица за кривична дела давања мита, трговина утицајем и прање новца, у складу са одредбама Конвенције. Услов за заснивање одговорности је почињење дела у корист правног лица од стране било ког физичког лица, које делује самостално или као део правног лица уколико оно у предузећу има водећу улогу, и то на темељу права на заступање, овлашћења за доношење одлука или вршење надзора у оквиру правног лица. Одговорност предузећа постојаће иако је дотично лице деловало у својству саучесника. Конвенција у ставу 2 захтева од држава и примену мера које ће осигурати кажњавање правних лица у случају да је кривично дело извршило физичко лице које делује под надзором или контролом лица из става 1, уколико је до деликта дошло услед невршења надзора.

Конвенција о високотехнолошком криминалу у члану 12 предвиђа обавезу увођења одговорности правних лица за кривична дела учињена у њихову корист. У литератури се закључује како је модел одговорности правног лица постављен у члану 12 Конвенције готово истоветан оном из члана 18 Кривичноправне конвенције о корупцији. И овде се, дакле, предвиђа изведена одговорност правног лица за кривична дела одговорног лица и препоручује кажњавање предузећа када је деликт извршен услед непостојања дужног надзора. Велики допринос уношењу института кривичне одговорности правних лица у европска кривична законодавства дала је и Конвенција Европске организације за мир и развој (OECD) из 1997. године. Реч је о *Конвенцији о забрани подмићивања страних јавних службеника у међународним пословним трансакцијама (Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions)*.⁷ Државе потписнице преузеле су обавезу да предвиде одговорност правних лица за кривична дела активне корупције у међународним пословним трансакцијама. Конвенција предвиђа кажњавање предузећа и у случају да није утврђен идентитет физичких лица која су учинила кривично

високотехнолошком криминалу („Сл. гласник РС“, бр. 19/2009); Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о борби против трговине људима („Службени гласник РС“, бр. 19/2009); Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању тероризма („Службени гласник РС“, бр. 19/2009); Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о прању, тражењу, заплени прихода стечених криминалом и о финансирању тероризма („Службени гласник РС“, бр. 19/2009).

⁷ Текст Конвенције доступан на: <http://www.oecd.org/dataoecd/4/18/38028044.pdf> (сајт посећен: 09.10.2014). О имплементацији Конвенције у појединим државама потписницама видети извештај: Steps taken and planned future actions by participating countries to ratify and implement the Convention on combating bribery of foreign public officials in international bussiness transactions, 2002.

дело. Физичка лица одговарају кумулативно са предузећем. Правно лице одговара и у случају пропуштања дужне пажње од стране одговорног лица уколико услед тога дође до извршења кривичног дела. Ако је управа предузећа предузела све потребне превентивне мере за спречавање деликта, постоји основ за факултативно ослобађање од казне. Коначно, кривичне санкције би, по тексту Конвенције, требало применити само у случају најтежих противправности, посебно узимајући у обзир степен кривице правног лица, последице кривичног дела и потребе превенције будућих деликата.

Члан 2 став 1 Конвенције захтева од држава да предузму мере које ће осигурати увођење одговорности правних лица за кривична дела. Од држава се, међутим, није захтевало искључиво увођење кривичне одговорности правних лица, већ увођење ефикасних, примерених и одвраћајућих санкција, укључујући и новчане казне. Дакле, државе које не познају кривичну одговорност предузећа, могле су испунити преузете обавезе и увођењем одговарајућих некривичних санкција, под условом да оне остварују ефекат одвраћања. То јасно произлази из члана 3 става 2 Конвенције. Према томе, земље коју су ратификовале Конвенцију нису се обавезале на увођење кривичне одговорности правних лица, те она не представља основ за универзално ширење института. У оквирима Уједињених нација усвојена је *Конвенција о транснационалном организованом криминалу (United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2000)*,⁸ којом се од потписница захтева увођење одговорности правних лица за кривична дела организованог криминала, корупције, прања новца и ометања правосуђа. Ни ова Конвенција, међутим, не прописује обавезу нормирања кривичних санкција за деликте правних лица, већ препушта државама да се одреде за врсту санкција (грађанскоправне, прекршајне или кривичноправне). Став 4 члана 10 експлицитно одређује како државе могу предузети ефикасне, пропорционалне и одвраћајуће кривичне или некривичне санкције, укључујући и новчане казне. Србија, то јест СРЈ, ратификовала је Конвенцију Законом о потврђивању Конвенције о транснационалном организованом криминалу и допунских протокола („Службени лист СРЈ- Међународни уговори“, број 6/2001).

У овој области је значајна и *Конвенција УН против корупције (United Nations Convention against Corruption, 2003)*.⁹ Одговорност правних лица за кривична дела помиње се у члану 26 Конвенције. Став 2 члана 26 дозвољава потписницама избор између кривичне, грађанске и прекршајне одговорности. Став 3 препоручује кумулативну одговорност физичких и правних лица, док

⁸ Текст конвенције доступан на:

http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_eng.pdf

(сајт посећен: 24.4.2014.). Србија, то јест СРЈ, ратификовала је Конвенцију Законом о потврђивању Конвенције о транснационалном организованом криминалу и допунских протокола („Службени лист СРЈ- Међународни уговори“, бр. 6/2001).

⁹ Србија је ратификовала Законом о потврђивању Конвенције Уједињених нација против корупције („Службени лист СЦГ- Међународни уговори“, број 12/2005). Текст Конвенције доступан на:

http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Convention/08-50026_E.pdf

(сајт посећен: 10.07.2014).

став 4 захтева да санкције за које се конкретно законодавство определи буду ефикасне, сразмерне и одвраћајуће. Правни прописи Европске уније такође предвиђају одговорност правних лица за кривична дела. Ови прописи су део тзв. правне тековину ЕУ (*acquis communautaire*), те су значајне како за чланице Уније, тако и за земље које желе да јој се придруже. Члан 3 Другог протокола (ступео на снагу 2009. године) уз Конвенцију о заштити финансијских интереса европских заједница, донету 1995. године (ступила на снагу 2002. године) (*Convention on the protection of the European Communities financial interests*),¹⁰ предвиђа обавезу држава да пропишу одговорност правних лица за кривична дела преваре, давања мита и прања новца уколико је деликт извршило физичко лице у корист предузећа, без обзира да ли делује самостално или као део органа правног лица, ако то лице има водећу позицију унутар правног лица. Одредба овог члана регулише одговорност правног лица на готово истоветан начин као и Кривичноправна конвенција Савета Европе о корупцији и Конвенција Савета Европе о високотехнолошком криминалу. Члан 4 говори о санкцијама које би национална законодавства требала да уведу за кривична дела правних лица. Државе могу да бирају између кривичних и некривичних санкција, с тим да оне морају бити ефикасне, сразмерне и одвраћајуће (формулација која се понавља у свим анализираним међународноправним инструментима). Одредба наводи да се међу санкцијама могу наћи: искључење права на добијање јавних субвенција (*benefits*) или донација, трајна или привремена дисквалификација тржишних активности предузећа, постављање под судски надзор и престанак правног лица (*judicial winding-up order*). Члан 5 предвиђа обавезу држава да пропишу нормативне мере којима ће осигурати одузимање предмета стечених или насталих кривичним делима давања и примања мита, прања новца и преваре, без задирања у евентуална права савесних трећих лица. (Милошевић, 2012: 62). У теорији се водила расправа о правној природи одговорности предвиђене Протоколом. Иако се у поменутим одредбама Протокола јасно говори да државе могу применити и некривичне санкције према предузећима, постоје европски теоретичари који тврде да је смисао овог документа управо увођење кривичне одговорности, што аргументују аустријском резервом, као и ставом који је Европска комисија изнела у нацрту Протокола. (Ђурђевић 2003: 731-738, Lewish, 2008: 6). Осим Другог протокола, ЕУ је донела још низ прописа релевантних за институт одговорности корпорација за кривична дела. Ради се, углавном, о оквирним одлукама и заједничким акцијама, правним актима чији је циљ уједначавања закона и других важећих прописа у земљама чланицама. Ови акти не стварају непосредне правне ефекте у националним законодавствима, попут директива ЕУ, већ обавезују државе да постигну одређене резултате, не улазећи у начине на које ће оне постићи дате циљеве. У литератури се као релевантне помињу следеће: Заједничка акција о спречавању трговине људима и сексуалног искоришћавања деце (1997), Заједничка акција о корупцији у приватном сектору (1998), Заједничка акција о

¹⁰ Текст Другог протокола уз Конвенцију о заштити финансијских интереса европских заједница доступан на: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=208148&from=off> (сајт посећен: 10.07.2014).

кажњивости припадника криминалног удружења у државама чланицама ЕУ (1998), Оквирна одлука Савета о јачању заштите казнама и другим санкцијама за фалсификовање новца са обзиром на увођење евра (2000), Оквирна одлука о борби против преваре и фалсификовања безготовинских средстава плаћања (2001). (Милошевић, 2012: 63).¹¹

Закључна разматрања

Криминалитет корпорација, као врста криминалитета белог оковратника, представља веома озбиљан облик криминалног деловања, чије последице нису увек лако видљиве, али на дуже стазе производе већу опасност и штету по ширу заједницу него дела конвенционалног криминалитета. Велика привредна друштва, која располажу огромним капиталом и друштвеном моћи, имају могућност вршења утицаја на веома широком простору, уз потенцијално угрожавање економских система више држава. Глобална економска и информациона повезаност као и чињеница да су зоне пословног интереса великих мултинационалних компанија понекад и интерконтиненталне, тј. глобалне, јасно указују на велику опасност коју доноси савремено криминално деловање појединих моћних привредних друштава и других организација. Овај облик криминалитета нужно је детерминисан тежњом за материјалном добити која се формално испољава увећањем имовине правног лица као наиндивидуалног ентитета, али се у крајњој инстанци реализује кроз увећање профита појединаца који стоје испод маске колективитета. Та лица (најчешће руководиоци, заступници или менаџмент вишег, евентуално средњег нивоа) углавном су прави, прикривени аутори кривичног дела, који су осмислили криминални пројекат и претворили предузеће у „машину“ за производњу профита кроз кривична дела. Ова „машина“ дизајнирана је тако да прикрије своје конструкторе и постане извор дугорочних бесправно стечених имовинских прихода. Последње године прошлог и почетак овог века, као што је показано, откриле су и нову димензију криминалитета правних лица - корпоративне афере везане за озбиљна кршења људских права и слобода, посебно у земљама трећег света, у којима су очитоване чврсте криминалне везе између моћних мултинационалних корпорација (у потрази за незаконитим профитима) и корумпираних државних власти. Уједно, криминолошка стварност показује како правна лица често врше криминалну делатност кроз вешто организоване међународне организоване криминалне мреже, што отежава откривање и спречавање кривичних дела. Чини нам се да ће кохабитација организованих криминалних група и правних лица у будућности постати још израженија, јер комплексна структура, извори

¹¹ Осим поменутих прописа, који имају снагу формалних правних извора, значајан документ на историјском путу развоја института представљају и два нацрта, то јест пројекта са циљем стварања основа за израду јединственог европског закона за заштиту финансијских интереса ЕУ. То су тзв. Корпус Јурис (Corpus Juris) и Зелена књига о кривичноправној заштити финансијских интереса ЕУ, која представља наставак првопоменутог пројекта.

прихода и одличне могућности за прикривање кривичних дела предузећа представљају изазован и плодан терен за организовани криминал.

Ипак, иако је на међународном плану постигнут широк консензус о потреби спречавања и сузбијања кривичних деликата правних лица, а национална законодавства, пре свега у Европи, редом кренула да уведе одређене облике њихове одговорности за кривична дела (кривичну, управну или грађанско-правну) у науци се јавило и врло озбиљно питање – какви криминалнополитички ефекти се постижу прописивањем високих новчаних казни и других кривичних санкција према корпорацијама? Међународно право само препоручује државама увођење одговарајућих санкција за кривична дела правних лица, али не располаже инструментима за ефикасно супротстављање овој појави. Имајући у виду изражен међународни карактер криминалитета корпорација, јасно је да садашњи оквир не пружа довољно могућности за заједничку акцију субјеката међународне политике.

Литература:

1. Baby milk action – Briefing paper. (2013). <http://www.babymilkaction.org/pages/history.html> (Pristupljeno: 12. 02. 2014).
2. Banović, B., Milošević, M. (2014). Povrede ljudskih prava od strane korporacija i mogućnosti krivičnopravne zaštite. *Teme*, Vol. XXXVIII, no. 3 (jul – septembar 2014), str. 1251 – 1273.
3. Cetinić, M. (2005). Kaznena odgovornost pravnih lica – Kakva su rešenja moguća i očekivana. U: Radovanović D. (Ur.). *Kazneno zakonodavstvo: progresivna ili regresivna rešenja* (str. 299 – 314). Zemun: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova
4. Drugi protokol uz Konvenciju o zaštiti finansijskih interesa evropskih zajednica (2009).
5. <http://www.likumi.lv/doc.php?id=208148&from=off> (Pristupljeno: 10.07.2014).
6. Đorđević, M. (1968). *Krivična odgovornost pravnih lica*. Beograd: Savez udruženja pravnika Jugoslavije.
7. Đurđević Z. (2003). Kaznena odgovornost i kazneni postupak prema pravnim osobama u Republici Hrvatskoj. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 10 (2), str. 719 – 770.
8. Gray M (1987/8). Academic Freedom and Nondiscrimination: Enemies or Allies. *Tex. L. Rev.*, no. 66/1987- 88, 1580-1600).
9. Hartley, R. D. (2008). *Corporate crime: a reference handbook*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.
10. Ilić, G. P. (2007). Odgovornost pravnih lica za krivična dela kao predmet (posebnog) krivičnog zakonodavstva. U: *Ustav Republike Srbije, krivično zakonodavstvo i organizacija pravosuđa* (str. 205 – 215). Zlatibor-Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i „Intermex“.
11. Konvencija o zabrani podmićivanja stranih javnih službenika u međunarodnim poslovnim transakcijama, 1997.
12. <http://www.oecd.org/dataoecd/4/18/38028044.pdf> (Pristupljeno: 09.10.2014).
13. Lewish, P. (2008). „Austria“. U: Pelz, C. (Eds.). *Business Crimes and Compliance Criminal Liability of Companies Survey*. Lex Mundi Ltd.

14. Milošević M. (2012). *Odgovornost pravnih lica za krivična dela* (doktorska disertacija). Preuzeto sa:
15. <http://www.doiserbia.nb.rs/phd/university.aspx?theseid=BG20121225MILOSEVIC#.V Aoy4KPnYsk> .
16. Mokhiber, R. (2007). Twenty things you should know about corporate crime. *Corporate crime reporter*. Washington. <http://www.alternet.org/story/54093> (Pristupljeno: 27. 05. 2014).
17. Ratner, S. (2001). Corporations and Human Rights: A Theory of Legal Responsibility. *The Yale Law Journal*, 111, 443.
18. Steps taken and planned future actions by participating countries to ratify and implement the Convention on combating bribery of foreign public officials in international business transactions (2002). http://www.oecd.org/document/24/0,3343,en_2649_34859_1933144_1_1_1_1,00.html (Pristupljeno: 09.07.2014).
19. Zakon o potvrđivanju Krivičnopravne konvencije o korupciji („Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori“, br. 2/2002 i „Službeni list SCg - Međunarodni ugovori“, br. 18/2005)
20. Zakon o potvrđivanju Konvencije o visokotehnoškom kriminalu („Sl. glasnik RS“, br. 19/2009)
21. Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima („Službeni glasnik RS“, br. 19/2009)
22. Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju terorizma („Službeni glasnik RS“, br. 19/2009)
23. Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o pranju, traženju, zapleni prihoda stečenih kriminalom i o finansiranju terorizma („Službeni glasnik RS“, br. 19/2009).
24. Zakon o potvrđivanju Konvencije o transnacionalnom organizovanom kriminalu i dopunskih protokola („Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori“, br. 6/2001).

GLOBAL DIMENSIONS OF CORPORATE CRIME AND THE POSSIBILITY OF INTERNATIONAL LAW

Summary: The fact that a large number of states have decided to start punishing corporations with criminal sanctions is the result of an objective examination of social reality, which has unequivocally shown that serious crimes are continually committed on behalf of and for the gain of legal persons, and that those acts inflict serious damage to states, society and individuals. The problem of corporate crime and the legal response to it has become a global and regional issue, which has led to the adoption of many conventions and other legal documents that commit or recommend the signatory states to introduce efficient sanctions for corporate crimes. The examples of corporate criminal conduct in this domain include cases of human rights violations in many regions. Review and analysis of the paradigmatic examples of threats and violations of human rights by corporate crime show that the criminal activities of legal entities in the fields of protection of life, liberty and security, political rights, the environment and human health, and the right to a safe and healthy work are highly dangerous and have distinctive international dimension. International law encourages the introduction of corporate liability for criminal offenses, which is an important step in the process of prevention and combating of crime and white-collar. If classic institutes of criminal law are unable to penetrate directly to the cleverly hidden beneficiaries of the crime, it is legitimate to resort to punishing corporations such indirect means which can prevent further

growth of criminal profits and allow the return of at least some of the illegal gain and mitigate the social damage produced. However, the instruments of international law have limited possibilities in this process and the subjects of international politics should work on the development of new and more effective legal mechanisms for fighting international corporate crime.

Key words: corporate criminal liability (criminal liability of legal persons); corporate crime; international law